

IZAZOVI NASTAVNIKA U RADU SA UČENICIMA IZ OSETLJIVIH SOCIJALNIH GRUPA TOKOM PANDEMIJE KORONAVIRUSA

Dobrinka R. Kuzmanović¹
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Apstrakt

Predmet istraživanja su izazovi nastavnika u radu sa učenicima iz osetljivih socijalnih grupa, tokom nastave u vanrednim okolnostima, uslovljenim pandemijom koronavirusa. U radu su prikazani rezultati kvalitativnog istraživanja, sprovedenog krajem 2021. godine, u okviru projekta Pravo na obrazovanje u periodu krize izazvane pandemijom virusa COVID-19 u Srbiji. U polustrukturisanim individualnim intervjuima učestvovalo je 50 nastavnika osnovnih, srednjih i škola za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, iz 14 gradova u Srbiji. Tokom obrazovno-vaspitnog procesa sa učenicima iz osetljivih socijalnih grupa, nastavnici su suočeni sa brojnim izazovima: digitalni jaz prvog i drugog nivoa, diskontinuitet u procesu obrazovanja, neodgovarajuća podrška u učenju od strane roditelja, nemotivisanost učenika za učenje, otežana komunikacija, teškoće u praćenju nastave, nemogućnost sprovođenja epidemioloških mera i individualnih tretmana itd. Sudeći na osnovu izazova nastavnika, učenici iz osetljivih grupa više su pogođeni obrazovnom krizom nego njihovi vršnjaci iz privilegovanih grupa. Neophodno je sprovođenje sistemskih mera podrške u cilju obezbeđivanja inkluzivnog pristupa obrazovanju.

Ključne reči: izazovi nastavnika, obrazovanje u vanrednim okolnostima, pandemija koronavirusa, učenici iz osetljivih socijalnih grupa.

Uvod

Globalna pandemija koronavirusa, tokom poslednje dve godine, produbila je postojeće nejednakosti na svim nivoima funkcionisanja društva i prouzrokovala obrazovnu krizu nesagledivih razmera, najveću u istoriji čovečanstva (United Nations, 2020). Aktuelnom obrazovnom krizom pogođeni su, u različitoj meri, svi učesnici obrazovno-vaspitnog procesa – kako oni koji su direktno uključeni u ovaj proces, tako i donosioci odluka i kreatori obrazovne politike na sistemskom nivou. Zatvaranjem škola i „izmeštanjem“ nastave u digitalno okruženje, u cilju sprečavanja širenja pandemije, najviše su pogođeni učenici iz osetljivih socijalnih grupa, njihove porodice

¹dobrinka.kuzmanovic@fil.bg.ac.rs

i nastavnici koji realizuju obrazovno-vaspitni rad sa ovim učenicima (Masters et al., 2020; Kuzmanović, 2022).

Sintagmom *učenici iz osetljivih socijalnih grupa*, koja je sve prisutnija u domaćoj i stranoj literaturi (u upotrebi su i termini: *učenici iz marginalizovanih grupa*, *učenici u riziku*, *učenici u nepovoljnom položaju*, *učenici sa potrebom za dodatnom obrazovnom podrškom*, *učenici sa posebnim obrazovnim potrebama*), obuhvaćeni su: učenici sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, učenici iz porodica nižeg socio-ekonomskog statusa (SES), učenici koji pripadaju manjinskim nacionalnim i etničkim grupama (npr. Romi, migranti), oni koji žive u udaljenim ili ruralnim mestima, učenici bez roditeljskog staranja itd. Iako je reč o heterogenoj grupi dece, zajedničko za sve njih jeste to što, u većini slučajeva, nemaju jednake obrazovne šanse kao njihovi vršnjaci iz „privilegovanih socijalnih grupa“. Osiguranje pravednosti, inkluzivnog pristupa obrazovanju, odnosno kvalitetnog obrazovanja za sve, koje počiva na pretpostavci da je pravo na obrazovanje jedno od osnovnih prava svakog deteta (Konvencija o pravima deteta, 1989, čl. 28), jedan je od najvećih izazova sa kojim su se suočavali obrazovni sistemi i pre aktuelne obrazovne krize. U novijoj literaturi, sve se češće može pročitati da je obrazovna kriza uslovljena pandemijom koronavirusa rezultirala krizom prava deteta (Vranješević, 2021).

Prema nalazima sve većeg broja istraživanja, tokom realizovanja nastave na daljinu u vanrednim okolnostima (eng. emergency remote teaching) (Hodges et al., 2020), nastavnici, kao ključni nosioci vaspitno-obrazovnog procesa na svim nivoima obrazovanja, suočavaju se sa izazovima različite prirode (Agayon et al., 2022; De Villa & Manalo, 2020; Jovanović i Dimitrijević, 2020). Realizovanje obrazovno-vaspitnog rada sa učenicima iz osetljivih socijalnih grupa, a pogotovu sa decom sa teškoćama, za nastavnike je izazovno, iz više razloga, i onda kada se nastava odvija na tradicionalan način, u učionici. Iznenadan i nepripremljen prelazak na nastavu na daljinu, u specifičnom porodičnom i društvenom kontekstu, suočio je nastavnike koji podučavaju učenike iz osetljivih grupa sa dodatnim izazovima (Nusser, 2021).

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja su izazovi nastavnika u vaspitno-obrazovnom radu sa učenicima iz socijalno osetljivih grupa, tokom školske 2020/21. godine, „druge pandemijske školske godine“, u kojoj su, u skladu sa odlukom MPNTR, škole organizovale nastavu prema kombinovanom modelu i onlajn. U tekstu je prikazan deo nalaza dobijenih u okviru šireg istraživanja, sprovedenog krajem 2021. godine, u okviru projekta „Pravo na obrazovanje u periodu krize izazvane pandemijom virusa COVID-19 u Srbiji“, koji je organizovao Užički centar za prava deteta, uz podršku Evropske unije. Opšti cilj istraživanja bio je sticanje dubljeg uvida u obrazovna iskustva učenika, nastavnika i roditelja tokom nastave na daljinu u vanrednim okolnostima i osnaživanje učesnika za aktivno ostvarivanje prava na obrazovanje.

Metodologija istraživanja

Vrsta istraživanja i instrumenti

Realizovano je kvalitativno istraživanje. Za prikupljanje podataka korišćeni su polustrukturisani individualni intervjui koje su realizovali obučeni intervjueri (psiholozi i pedagozi). Tokom intervjua, koji su sprovedeni uživo (uz poštovanje epidemioloških mera) i snimani, korišćeni su unapred pripremljeni, tematski strukturisani vodiči, s tim što su intervjueri postavljali dodatna pitanja u skladu sa odgovorima nastavnika. Od nastavnika je traženo da navedu sve izazove sa kojima su se suočavali u radu sa učenicima iz osetljivih grupa.

Uzorak

Istraživanje je realizovano u 14 gradova u Srbiji: Beograd, Niš, Novi Sad, Kraljevo, Užice, Šabac, Vranje, Čačak, Lazarevac, Vrbas, Knjaževac, Zaječar, Bačka Palanka i Bajina Bašta. U uzorak je uključeno 50 nastavnika iz osnovnih, srednjih i škola za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Više od dve trećine intervjuisanih nastavnika (68%) ima iskustva u radu sa decom iz osetljivih socijalnih grupa. Većina intervjuisanih (86%) su nastavnice, prosečnog uzrasta 44 godine i prosečnog radnog staža 17 godina.

Obrada podataka

Tokom obrade podataka korišćena je tematska analiza transkripata intervjua. Odgovori su, nakon detaljnog iščitavanja, najpre kodirani, a zatim grupisani prema sličnosti, odnosno konstruisane su teme/vrste izazova nastavnika (Braun & Clarke, 2006).

Etički aspekti istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u skladu sa zahtevima etične istraživačke prakse (Vilig, 2013). Svi ispitanici dali su informisanu saglasnost za učešće u istraživanju i snimanje razgovora. Ispitanicima je predložena mogućnost odustajanja od učešća u istraživanju i garantovana poverljivost dobijenih podataka.

Nalazi istraživanja i diskusija

Na osnovu analize odgovora, identifikovan je veći broj tema/izazova sa kojima su se suočavali nastavnici tokom rada sa učenicima iz osetljivih socijalnih grupa, u vreme kada je nastava organizovana isključivo na daljinu ili prema kombinovanom modelu.

Najvažniji izazovi nastavnika koji se odnose na **sve osetljive grupe učenika:**

Izazov 1: Digitalni jaz prvog nivoa → *Učenici nemaju pristup internetu ili imaju slabu internet vezu i ne poseduju odgovarajuće digitalne uređaje... → Učenica sa kojom sam ja radila, ona nema ni televizor, tako da nije mogla da prati ni TV nastavu. Znači, svelo se na slanje materijala preko razrednog starešine ili stručnih saradnika, a onda se često dešavalo da nije u mogućnosti ni da dođe da uzme zadatke...*

Izazov 2: Digitalni jaz drugog nivoa → *Učenici ne poseduju odgovarajuće veštine za korišćenje digitalnih uređaja, iako ih svakodnevno koriste za zabavu, kao ni njihovi roditelji, članovi porodice.*

Izazov 3: Diskontinuitet u procesu obrazovanja, gubitak u učenju → *Neki učenici su isključeni iz nastavnog procesa, nastavnici nemaju uvid u njihovo napredovanje, pa samim tim, nisu u mogućnosti da ocene obrazovna postignuća tih učenika... → Da nije bilo stručnih saradnika, ne bih mogla da dođem do neke dece...*

Izazov 4: Nemotivisanost učenika za učenje → *Bilo mi je teže da ih motivišem onlajn, nego kada smo u školi, i ako su prisustvovali onlajn časovima, nisu se uključivali, samo kada ih nešto pitam...*

Izazov 5: Odsustvo podrške u učenju od strane porodice ili preuzimanje dečjih obaveza → *Neki roditelji nisu znali kako da pomognu svojoj deci, neki nisu imali vremena, ili im to nije važno, bilo je roditelja koji nisu znali da koriste digitalne uređaje, tada sam im slala video tutorijale ili koristila čas odeljenske zajednice da im objasnim... → Roditelji sve to urade, umesto dece, jer je tako lakše, brže, jednostavnije...*

Izazov 6: Loša saradnja nastavnika sa roditeljima → *Sa roditeljima dece romske populacije nismo uspjeli da uspostavimo saradnju, najviše smo komunicirali sa romskim asistentom... → Nisam dobijala povratne informacije od roditelja...*

Izazovi u radu sa učenicima sa smetnjama u razvoju/učenju i invaliditetom:

Izazov 1: Povećan rizik od zaražavanja usled nemogućnosti sprovođenja epidemioloških mera u obrazovnoj ustanovi → *Nama su deca non-stop u krilu, non-stop je neko, ili slinav, ili nešto stavlja u usta, nemoguće je napraviti fizičku distancu...*

Izazov 2: Izostanak individualnih tretmana → *Individualni tretmani su njima jako važni. Imamo te korektivno-preventivne vežbe koje ne možete da radite bez direktnog kontakta sa detetom, što u uslovima nastave na daljinu nije bilo moguće...*

Izazov 3: Teškoće učenika u praćenju onlajn nastave → *Uglavnom je to bilo pojedinačno, imala sam dečaka koji ima i motoričke smetnje i koji je neverbalan potpuno, naša komunikacija je bila uz pomoć nekih prirodnih gestova...*

Izazov 4: Odsustvo komunikacije i kontakata uživo → *Deca sa oštećenjem sluha, njima je to jako nedostajalo, jer su ionako izolovani.*

Digitalni jaz (prvog i drugog nivoa) jedan je od najvažnijih izazova u realizovanju onlajn nastave tokom pandemije, čak i u razvijenim zemljama (Starkey et al., 2021). Gotovo pola milijarde učenika (približno trećina), čije su škole bile zatvorene usled pandemije virusa COVID-19, nisu imali odgovarajući pristup nastavi na daljinu (UNICEF, 2020a). Više od trećine (40%) siromašnijih zemalja, tokom pandemije koronavirusa nisu pružile podršku učenicima iz osetljivih grupa (UNICEF, 2020b). Deca sa teškoćama predstavljaju jednu od najmarginalizovanijih i najisključenijih grupa u društvu, čija se prava generalno krše. Teškoće i nizak SES međusobno se pojačavaju, doprinoseći povećanju ugroženosti i isključenosti (Lansdown et al., 2013). Prema nalazima našeg istraživanja, realizovanog sredinom 2020. godine, osetljivim društvenim grupama pripada 7,8% od ukupnog broja učenika u školama u Srbiji, dok je podršku pedagoškog asistenta tokom pandemije imalo 68% osnovnoškolskih učenika romske populacije koji ovu podršku dobijaju u redovnim okolnostima (UNICEF, 2020c). Saradnja nastavnika sa roditeljima i podrška u učenju imaju ključnu ulogu u procesu inkluzije u digitalno obrazovanje. Nedostatak fizičkog kontakta i interakcije licem-u-lice predstavlja suštinsko ograničenje nastave na daljinu u slučaju dece sa teškoćama (Parmigiani et al., 2021). Za decu koja su već u riziku, gubitak u učenju tokom pandemije može imati nesagledive posledice (Brown et al., 2020).

Zaključak

Tokom obrazovanja na daljinu u vanrednim okolnostima, nastavnici u Srbiji, kao i nastavnici širom sveta koji podučavaju učenike iz osetljivih socijalnih grupa, bili su suočeni sa brojnim izazovima različite prirode. Za prevazilaženje ovih izazova i osiguranje inkluzivnog pristupa digitalnom obrazovanju, neophodna je sistemska podrška svim akterima obrazovnog procesa. Obrazovna kriza doprinela je produbljivanju jaza između učenika iz različitih socijalnih grupa. Uprkos sve većem broju istraživanja, efekti aktuelne krize na obrazovanje i dobrobit dece iz osetljivih socijalnih grupa nisu u dovoljnoj meri istraženi, i ukoliko se ne preduzmu odgovarajuće kompenzatorne mere, negativni efekti biće sve vidljiviji.

Literatura

- Agayon, A. J. D., Agayon, A. K. R., & Pentang, J. T. (2022). Teachers in The New Normal: Challenges and Coping Mechanisms in Secondary Schools. *International Journal of Humanities and Education Development (IJHED)*, 4(1), 67–75. <https://doi.org/10.22161/jhed.4.1.8>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>

- Brown, N., Te Riele, K., Shelley, B., & Woodroffe, J. (2020). *Learning at home during COVID-19: Effects on vulnerable young Australians. Independent Rapid Response Report*. Hobart: University of Tasmania, Peter Underwood Centre for Educational Attainment.
- De Villa, J. A., & Manalo, F. K. B. (2020). Secondary teachers' preparation, challenges, and coping mechanism in the pre-implementation of distance learning in the new normal. *IOER International Multidisciplinary Research Journal*, 2(3), 144-154. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4072845>
- Jovanović, M., & Dimitrijević, D. (2021). Barriers to implementation of distance learning during the COVID-19 outbreak: Teacher perspective. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* 53(1), 7-66. <https://doi.org/10.2298/ZIPI2101007J>
- Konvencija o pravima deteta (1989). Beograd: UNICEF.
- Kuzmanović, D. (2022). *Formalno obrazovanje u Srbiji tokom pandemije koronavirusa: nalazi istraživanja i preporuke*. Užice: Užički centar za prava deteta.
- Lansdown, G., Groce, N., Deluca, M., Cole, E., Berman-Bieler, R., Mitra, G., Farkas, A., Sabbe, L., & Burlyaeva-Norman, A. (2013). *Children and Young People with Disabilities*. New York: UNICEF. Preuzeto sa <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.799.7313&rep=rep1&type=pdf>
- Masters, G. N., Taylor-Guy, P., Fraillon, J., & Chase, A. M. (2020). *Ministerial briefing paper on evidence of the likely impact on educational outcomes of vulnerable children learning at home during COVID-19*. Canberra: Australian Council for Educational Research. Preuzeto sa https://research.acer.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=learning_processes
- Nusser, L. (2021). Learning at home during COVID-19 school closures – How do German students with and without special educational needs manage? *European Journal of Special Needs Education*, 36(1), 51-64. <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.1872845>
- Parmigiani, D., Benigno, V., Giusto, M., Silvaggio, C., & Sperandio, S. (2021). E-inclusion: online special education in Italy during the Covid-19 pandemic. *Technology, Pedagogy and Education*, 30(1), 111-124. <https://doi.org/10.1080/1475939X.2020.1856714>
- Starkey, L., Shonfeld, M., Prestridge, S., & Gisbert Cervera, M. (2021). Covid-19 and the role of technology and pedagogy on school education during a pandemic. *Technology, Pedagogy and Education*, 30(1), 1-5. <https://doi.org/10.1080/1475939X.2021.1866838>
- UNICEF (2020a). *COVID-19: Are children able to continue learning during school closures? A global analysis of the potential reach of remote learning policies using data from 100 countries*. New York: United Nations Children's Emergency Fund. Preuzeto sa <https://data.unicef.org/resources/remote-learning-reachability-factsheet/>
- UNICEF (2020b). *Children with Disabilities: Ensuring their inclusion in COVID-19 response strategies and evidence generation*. New York: United Nations Children's Emergency Fund. Preuzeto sa https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2020/12/Children-with-disabilities-COVID19-response-report-English_2020.pdf
- UNICEF (2020c). *Praćenje načina učešća i procesa učenja učenika iz osetljivih grupa tokom ostvarivanja obrazovno-vaspitnog rada učenjem na daljinu*. Beograd: UNICEF.

Preuzeto sa <https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/4.b-Prvi-izve%C5%A1taj-osetljive-grupe-u%C4%8Denje-na-daljinu.pdf>

United Nations (2020). Policy Brief: Education during COVID-19 and beyond. New York: United Nations. Preuzeto sa https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf

Vilig, K. (2016). *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*. Beograd: Clio

Vranješević, J. (2021). *Prava deteta tokom pandemije iz ugla dece i mladih*. Beograd: Centar za prava deteta.